

VERITAT I MENTIDA EN SENTIT ELECTORAL:
ELS DEBATS ELECTORALS I EL *BULLSHIT* IDEOLÒGIC
Joan Vergés Gifra & Oriol Farrés
Universitat de Girona
(esborrany)

1. Introducció

Dos dels aspectes més novedosos, des del punt de vista del màrqueting d'idees polítiques, de la campanya electoral a les Corts Espanyoles del 2008 han estat:

- (i) els **dos debats** cara a cara entre Rodríguez Zapatero (ZP) i Mariano Rajoy (MR) (el primer va ser el 25 de febrer, el segon va ser el 3 de març);
- (ii) els **think tanks**; en concret, però, destacarem una mena de “sucedani” dels think tanks [confusió que existeix sobre què és un think tank, cf. ABC del 23/2/08, p.76 que qualifica de “think tank” la trobada dels “14 savis”] que ha fet el PSOE, “fitxant” una sèrie de figures intel·lectuals de renom internacional per tal de donar credibilitat a la seva proposta electoral;

L'**objectiu de la nostra recerca** és analitzar aquests dos aspectes novedosos de la retòrica política i a partir d'aquesta anàlisi mostrar el grau de “bullshit” que impregna la política espanyola, especialment en un període de disputa electoral. A part d'això, farem notar la necessitat d'introduir una nova versió de “bullshit”: la de “bullshit ideològic”.

2. La “veritat” dels dos debats i el bullshit

Dels dos debats no ens interessarà allò que segurament ha estat l'aspecte més cridaner i més important: la transformació d'un debat i una discussió electoral en un mer espectacle televisiu a l'estil d'un encontre esportiu. L'analogia entre el debat i un encontre esportiu crec que és important. Genera l'expectativa que algú “ha guanyat” (en un moment determinat una periodista diu “que guanyi el millor”). Tanmateix, és discutible que puguem aplicar la categoria “guanyar” tal com s'usa en esdeveniments esportius competitius en una discussió enraonada (possiblement constitueix un error de categoria). No és gens clar, si més no, que jugui a favor d'una promoció adequada de l'ideal d'una democràcia deliberativa.

Tanmateix, nosaltres no ens fixarem en aquests aspectes. Ens fixarem en aspectes de caràcter retòric o dialèctic. Ens interessarà veure l'ús que fan els candidats dels termes “veritat”, “falsedat”, “mentida”, “engany” i els seus derivats. Així mateix ens interessarà analitzar aquelles conductes destinades a generar versemblança —a reforçar que el que es diu o es fa és veritat— que van exhibir els candidats durant els debats electorals. També ens fixarem en la mena d'arguments que fan servir els candidats per tal de rebatre la posició del contrari.

→ Distincions conceptuais:

Veritat ≠ No veritat. Direm (sense entrar en debats filosòfics) que la veritat o no veritat d'una proposició és una propietat de la proposició en relació amb com sigui el món (adequació al món). Encara no implica res sobre qui parla.

No ser veritat ≠ Ser una mentida. La mentida requereix d'un component subjectiu d'ocultació de la veritat.

Tanmateix, en els debats es tendeix a esborrar la distinció. En pràcticament tots els casos en què un parlant “no diu la veritat” el contrincant l'acusa de mentider. Per què? Evidentment, perquè és més greu ser un mentider que no pas ser algú que no diu la veritat.

Ens cal fer més distincions de **casos** en què “**no es diu la veritat**”:

- 1) No dir la veritat (no dir allò que efectivament és el cas) que hom coneix per tal d'aconseguir un avantatge determinat fent creure en l'audiència una falsedat.
- 2) No dir tota la veritat (no dir allò que efectivament és el cas) que hom coneix, sinó solament part de la veritat que hom coneix per tal de formar una determinada creença en l'audiència.
- 3) No dir la veritat (no dir allò que efectivament és el cas), si bé hom desconeix com siguin les coses en el present (per ignorància).
- 4) No dir la veritat del que hom pensa que és o acabarà essent el cas, sinó una altra cosa.
- 5) No dir allò que l'altra part considera —des del seu punt de vista ideològic— que és veritat (allò que l'altra part pensa que és el cas, però que és controvertible que sigui així).

El **primer cas (1)** és el típic de qui diu una mentida, en el sentit estricte del terme. Hom no diu la veritat en el sentit de dir el contrari d'allò que hom sap que és el cas.

Per exemple, aquesta seria l'acusació que faria ZP a MR a propòsit de la gestió de l'atemptat de l'11-M.

Una bona manera d'identificar un mentider és fer notar com en un moment determinat diu *p* i en un altre moment, disposant dels mateixos elements per al judici, diu *no-p*. Quan hom es *contradiu* és obvi que no creu en alguna cosa de la que diu. Però de vegades la contradicció no és explícita. Per exemple, de vegades es detecta el mentider fent notar que hom no pot dir *p* sense sostenir *q*, però *q* entra en contradicció amb *no-q*, que és el que hom manté. Això és el que fa hàbilment ZP quan en el primer debat acusa MR de mentir la gent car no es pot dir alhora que quan el PP governava ETA estava acabada i alhora atribuir-li l'atemptat de l'11-M. (Evidentment aquest argument pressuposa la premissa: “un grup terrorista que comet un atemptat extraordinàriament mortal no està acabat, al contrari”)

Una altra forma d'identificar el mentider encara seria mitjançant la detecció de *contradiccions performatives*. Fent notar la incoherència entre el que hom diu (la proposició) i el que hom fa mentre ho diu.

El **segon cas (2)** és el cas de qui diu solament “mitja veritat”. No dir la veritat que hom coneix en el sentit de no dir tot allò que hom coneix i que seria rellevant de cara a descriure o dir com són les coses per tal que l'audiència és formés una creença verdadera. La intenció d'aquesta actuació és fer creure a l'audiència quelcom que afavoreix el parlant i que l'audiència no creuria en el cas que disposés de tota la informació rellevant de què hom efectivament disposa.

Per exemple, quan ZP replica a MR que fa vint anys que a Catalunya s'aplica la mateixa política lingüística. Hi ha hagut almenys dues lleis de política lingüística a Catalunya: la de l'any 1983 (Llei 7/1983 del 18 d'abril dita de Normalització Lingüística) i la de l'any 1998 (Llei 1/1998, de 7 de gener, dita de Política Lingüística). Quan MR es queixa que es multa per retolar en castellà fa referència a la segona, no pas a la primera.

D'altra banda, MR també incorre en aquest tipus de "falsedat" quan diu que es multa per retolar en castellà. No diu (amaga part de la veritat) que es pot retolar en castellà i no ser multat, sempre i quan també es retoli en català. ZP no ho adverteix pas, però (sic).

En el debat podem pensar que aquest també és el cas de quan utilitzen estadístiques i gràfiques en un sentit determinat marcat. Per exemple, barrejant dades absolutes i relatives, com quan MR diu que ha augmentat la criminalitat, però és cert en termes absoluts i no en termes relatius (car la població ha augmentat).

El **tercer cas (3)** és el d'aquella persona que fa afirmacions sobre com siguin les coses sense tenir coneixement (o un coneixement suficient) sobre el tema. Però aquí encara podem distingir diferents casos:

3.1.) Hom desconeix com siguin les coses en el present perquè és impossible saber-ho, donades les circumstàncies i donat el tema en qüestió.

Aquesta seria l'accepció de "no dir la veritat" que MR vol fer creure en un moment del debat quan ZP l'acorrala amb la qüestió de l'11-M. Evidentment, no és un cas en què el parlant es mereixi blasme. Més aviat es mereix comprensió o compassió.

3.2.) Hom desconeix com siguin les coses en el present perquè és difícil saber-ho, però no se n'ha preocupat prou.

3.3.) Hom desconeix com siguin les coses en el present perquè se n'ha despreocupat.

Aquesta (en el sentit de 3.2 o 3.3) semblaria ser l'acusació general que fa MR a ZP quan l'acusa de no haver-se ocupat de l'economia sinó solament d'assumptes que no importen a ningú (com ara els Estatuts, o la Memòria Històrica).

El **quart cas (4)** és el d'aquella persona que no diu la veritat en el sentit que diu que passa o passarà quelcom que no pensa realment que passi o passarà. Aquest cas es diferencia del primer per l'element d'opinió involucrat. No és que el parlant sàpiga que quelcom és el cas i sostingui una altra cosa. El parlant pensa, creu, opina que quelcom és o serà el cas, però sosté una altra cosa davant de l'audiència. Aquí la no-veritat afecta més la discordança entre el que hom diu i el que hom pensa que no pas entre el que hom diu i el que efectivament és el cas. Per tant, descobrir algú que no diu la veritat en aquest sentit fa que hom pugui acusar-lo d'insinceritat.

Efectivament, no sempre en aquests casos parlem d'algú com essent un mentider en un sentit pejoratiu. Per exemple, una persona que menteix un amic per tal d'animar-lo dient-li "Has fet molt bona feina", quan no creu que hagi fet bona feina. De fet, fins i tot de vegades aplaudim o aprovem que hom sigui insincer, si amb això es fa un bé a l'altra persona.

Tanmateix, la majoria de vegades blasmem que algú sigui insincer. Semblaria que els polítics fàcilment incorren en aquesta falta.

En el primer debat, ZP diu que amb ells ha començat a baixar les emissions de gasos d'efecte hivernacle i mostra una gràfica que solament recull un any de baixada, mentre que el conjunt d'anys en què ha governat ha pujat continuament (cf. article “Datos tramposos, debate truncado” de EL PAIS en data 27 de febrer 2008). Hom pot dir que incorre en una “falta a la veritat” en el segon sentit que hem distingit. Tanmateix, denota alhora una manca de sinceritat, en la mesura que es fa difícil de creure que no pensi que la gestió medioambiental del seu govern ha estat realment allunyat de les fites que marcava el Tractat de Kioto.

El **cinquè cas (5)** suposa una confrontació de perspectives, fins i tot ideològica. Aquí no hi ha un problema de sinceritat, ni tampoc un problema de discordança entre el que hom diu que és el cas i el que és el cas. El que hom creu ho creu sincerament com essent el cas. Tanmateix, és possible detectar que es tracta d'una qüestió de creença. Aquest seria un tret bàsic de la creença ideològica. Tanmateix, això no impedeix que entre les parts enfrontades s'acusin de ser “falsos” o “mentir”.

Per exemple, quan ZP diu al principi del primer debat “la oposició s'ha mogut entre la mentida i l'exageració” i que el PP crispa l'ambient és possible que ho cregui sincerament. MR replica que és el PSOE en realitat qui ha mentit sistemàticament i ha generat divisió.

- Factors que condueixen al **bullshit**:

- a) Els polítics, en el debat, efectivament incorren en faltes a la veritat (“no dir la veritat”) en els sentits que hem apuntat. Tanmateix, no sempre es dona el cas 1. De fet, es dona rarament. Això s'explicaria pel risc que suposa si hom és “enganxat mentint”. En canvi, incorren sovint en casos de 2, 3, 4 i 5.
- b) Tanmateix, malgrat que el cas 1 (el mentider) es dona rarament, els polítics utilitzen sistemàticament l'estratègia d'acusar públicament de mentider el contrincant. Això genera la impressió en l'audiència que els polítics saben que és intrínsec a l'exercici polític no dir la veritat.
- c) Aquesta impressió es veu reforçada pel fet que la mateixa noció de “no dir la veritat”, com hem dit, si bé no sempre coincideix amb “ser mentider”, és equiparada sistemàticament pels polítics a la idea de “ser mentider”.

En conclusió, la impressió que s'endú l'audiència és que als polítics no els preocupa la veritat (que és el tret essencial, segons Frankfurt, del concepte de *bullshit*¹). No els preocupa la veritat en el sentit objectiu, ni els preocupa ser precisos en la terminologia adequada respecte a la qüestió de la veritat.

Això —l'efecte *bullshit*— es veu encara reforçat per **altres factors**:

- d) L'argument que més utilitzen els polítics per defensar-se en un debat és el d'acusar el contrincant amb la mateixa falta o argument que el contrincant ha volgut utilitzar en contra seva (en el cas que sigui un ús inadequat parlem de la fal·làcia **ad hominem tu quoque**).

---

¹ “Aquesta manca de connexió amb una preocupació per la veritat —aquesta indiferència respecte com siguin les coses en realitat— és el que jo considero l'essència del *bullshit*”. Harry G. Frankfurt, “Sobre el concepto de *bullshit*”, dins *Ibidem*, *La importancia de lo que nos preocupa*, Buenos Aires, Katz Editores.

En el debat, ZP utilitza sovint aquesta estratègia. De vegades, amb efectes perversos. Dos casos. (i) En la discussió que té lloc en el primer debat sobre la immigració ZP replica l'acusació de MR que Espanya ha estat un "coladero" dient que durant el període en què governava el PP també es van "colar" molts immigrants il·legals. Això, és clar, suposa acceptar la premissa que els immigrants són un problema en el sentit de quelcom indesitjat, com un degoter. (ii) En el segon debat (??), en la discussió sobre la política lingüística a Catalunya, ZP torna a acceptar la premissa de l'argumentació de MR i replica amb el "tu quoque": quan governàveu vosaltres hi havia la mateixa política lingüística i no es queixava, "eren els temps en què es parlava el català en la intimitat".

- e) El paper dels **mitjans de comunicació audiovisuals**. No ajuda gens a la clarificació de què és veritat i què no ho és. No sembla que importi. Sembla que només compti que hi hagi molta gent mirant-ho (recordem que en tots dos debats al principi el presentador es dedica a fer una lletania dels canals que retransmeten el senyal del debat), i que el debat sigui espectacular. La feina del moderador és merament d'àrbitre controlador del temps.

Això no treu que es pugui comprovar una certa "divisió de treball" entre els mitjans audiovisuals i la premsa escrita. Fou en la premsa escrita, principalment, on els periodistes detectaren errors o fal·làcies en l'argumentació dels candidats. Tanmateix, ben poc d'aquestes observacions traspassaren al mitjà audiovisual. Això fa pensar, malauradament, que en el mitjà audiovisual què sigui veritat o més enraonat de creure no compta gaire. (Si fos cert que això va lligat al "fet audiovisual" ens acostaríem llavors a les tesis de G. Sartori².)

---

² G. Sartori, *Homo videns: la sociedad teledirigida*, Madrid, Santillana, 2005.

3. *El paper les vedettes intel·lectuals i el “bullshit ideològic”*

Pel que fa als anomenats per la premsa “14 savis”: Joseph Stiglitz, Nicholas Stern, André Sapir, Jeremy Rifkin, Barbara Probst-Solomon, Philip Pettit, George Lakoff, etc.

Els “14 savis” van reunir-se amb gent del PSOE i van fer propostes concretes (sembla que cal atribuir a Wangari Maathai la proposta de plantar arbres... sic). Tanmateix, fa l'efecte que no han servit tant per a aportar idees concretes al programa electoral, com per fer creure que el PSOE es forjava o renovava la seva ideologia. Per exemple, les idees de Rifkin sobre la 3ª revolució industrial i l'economia de l'hidrogen, figuren realment en el programa?

Tanmateix, alguns d'ells han tingut un paper més rellevant, durant la campanya electoral —fins i tot ja abans. Ens centrarem en dos d'ells, en Philip Pettit i George Lakoff.

Philip **Pettit** és l'inspirador de la mena de “republicanisme” que assumeix ZP, que també s'ha anomenat “civicisme” o “ciutadanisme”. Pettit ha arribat a publicar un informe sobre la gestió de ZP.

Ara bé, és molt discutible que ZP es mantingui fidel a l'ideal del republicanisme. Més aviat fa la impressió que genera confusió sobre què sigui el republicanisme.

D'entrada, la mena de republicanisme que defensa —un republicanisme que incorpora de forma natural la monarquia— contradiu la tradició republicana espanyola —i el corresponent ús de “republicà”.

(...)

George **Lakoff** ha estat un dels altres “gurús” o vedettes intel·lectuals als quals ha recorregut el PSOE de ZP. Lakoff —això sí, sota l'etiqueta de lingüista— dona consells sobre com cal actuar públicament per tal de guanyar les eleccions. En realitat, funciona com una mena de mestre de retòrica. Sosté que cal emprar les mateixes armes retòriques que han emprat sistemàticament els conservadors per guanyar un any i un altre les eleccions als EUA. Els conservadors —diu— porten avantatge als progressistes en la tasca de fundar “think tanks” i centres que es dediquin a difondre sistemàticament determinades idees. Cal revertir aquesta tendència. La idea és que cal elaborar un discurs que defineixi “marcs” dintre dels quals certes nocions i valors tinguin més sentit que no d'altres. Això és el que va presentar en el best-seller *No pienses en un elefante: lenguaje y debate político*³.

Tanmateix, algunes de les coses que hi diu Lakoff són contradites per la pràctica del partit socialista, en aquest cas el PSC. Per exemple, la Llei d'Educació, si més no en l'esborrany que pretenia premiar les escoles que obtinguessin millors resultats. Lakoff diu que cal fer tot el contrari⁴.

---

³ George Lakoff, *No pienses en un elefante: lenguaje y debate político*, Madrid, Editorial Complutense, 2007 (2004).

⁴ *Ibidem*, p.56-58.

Aquesta idea del marc o d'enfocar les qüestions en un sentit determinat que guïïn ja la visió de les coses (*framing*) cobra sentit en l'obra de Lakoff si tenim en compte —tal com ell mateix ens n'adverteix— la teoria més general relativa a “com pensen els liberals i els conservadors” —subtítol d'una altra obra seva *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*⁵. La idea central del llibre és que darrere de les perspectives polítiques de liberals o progressistes i conservadors hi ha un model de família determinat. En el cas liberal hi ha un model de família en què els pares són protectors. En el cas liberal, el model de família respon a uns pares estrictes. Aquests models s'aprenen de ben petit i marquen generalment la tendència política a emmarcar les coses en un sentit o altre. Els progressistes han de ser-ne conscients per tal de saber articular un discurs que es faci atractiu als conservadors.

En quin sentit és problemàtic, això per ZP?

- (a) És problemàtic en la mesura que enfronta formes bàsiques de concebre valors. Els conservadors se senten còmodes en el seu model de família —el de pares estrictes, si es vol—. I, en principi, constitueix un model legítim de vida bona. Però els conservadors espanyols ara ja saben que els progressistes espanyols —en la mesura que es prenguin seriosament el plantejament de Lakoff— voldran guanyar adeptes modificant el model de família, els valors familiars que creuen fonamentals a la seva ètica (entesa com a “vida bona”). No ajuda això, justament, a fonamentar les sospites que en iniciatives com ara la introducció de l'assignatura “Educació per a la ciutadania” s'inicia l'atac al model familiar conservador? Potser només cal llegir algunes pàgines del pare inspirador de la iniciativa per a sospitar-ho⁶. (Atenció, no suggerim pas que no sigui encertada, una iniciativa com la de l'assignatura EpC; més aviat volem fer notar que d'acord amb els plantejaments lakoffians no es deu poder defensar bé una determinada concepció de la ciutadania plural respecte les concepcions de la vida bona.)
- (b) És problemàtic en la mesura que si les diferències ideològiques es deuen a formes bàsiques de concebre valors —tanmateix legítims— aleshores la discussió ideològica no és una qüestió d'argumentació. En aquest sentit, és pertinent recordar aquí la veu d'alarma que alça Ronald Dworkin, quan fa notar la deterioració de l'opinió pública nord-americana, cada vegada més procliu a presentar els enfrontaments entre partits no com a enfrontaments entre ideologies que volen convèncer-se entre si, sinó com a enfrontaments de “valors” o emocions⁷.
- (c) És problemàtic en la mesura que entendre que la gent es mou per emocions i valors adquirits en la família; entendre que l'argumentació ideològica és secundària, fa de la ciutadania una ciutadania més aviat passiva, poc receptiva al treball de donar raons. La converteix en una multitud susceptible de manipulació. En definitiva, una ciutadania molt poc republicana. Aquí hi ha, doncs, una contradicció entre l'assimilació de les tesis republicanes i l'assimilació de la retòrica lakoffiana.

---

⁵ George Lakoff, *Moral Politics: How Liberals and Conservatives Think*, Chicago & London, The University of Chicago Press, 2002.

⁶ Vegeu Gregorio Peces-Barba, *Educación para la ciudadanía y derechos humanos*, Madrid, España, 2007, p.74 i s.

⁷ Ronald Dworkin, *La democracia posible*, Barcelona, Paidós, 2007.

Conclusió d'aquesta anàlisi de Pettit i Lakoff: que el PSOE, en aquest cas, no es pren seriosament què diuen i, tanmateix, no passa res.

La idea és que importa poc què sigui d'acord, què estigui en consonància amb la suposada ideologia pròpia. Més enllà de la falsedat o de la insinceritat, es demostra un desinterès per la “veritat ideològica”. D'això en podríem dir “**bullshit ideològic**”.